

PERSPECTIVA LINGVISTICĂ ÎN TERMINOLOGIE

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU

Universitatea din București

Titlul lucrării indică interpretarea **terminologiei** ca *disciplină* (nu numai ca sumă de termeni dintr-un anumit domeniu de activitate). Interesul crescând pentru această disciplină a determinat apariția mai multor studii de sinteză și de bilanț (de exemplu Humbley 1998 și 2009). Menționarea celor mai recente lucrări este unul dintre obiectivele prezentării de față. Încadrarea disciplinei nu apare însă cu claritate, dincolo de afirmația generală privind statutul ei interdisciplinar. De asemenea, se remarcă afirmația privind contribuția relației reciproce dintre terminologie și lingvistică (id.) și rolul sporit al terminologiei în comunicare (Cabré 2009). Toți specialiștii (v. DSL 2005; *Langages* nr. 157 2005; Briu 2011, 2012; Bidu-Vrănceanu 2010, 2012) consideră că se pot efectua cercetări în mai multe direcții, care se completează reciproc. De aceea, se afirmă (Briu 2011: 1–3,16) că terminologia este „la modă” și tinde să se substituie lexicologiei și semanticii lexicale.

Admițându-se unanim că punctul de plecare obligatoriu este *terminologia conceptuală, a specialiștilor*, se poate aprecia că dezvoltarea ca disciplină științifică este datorată contribuției studiilor *descriptiv-lingvistice*, și, implicit, dependenței de **lingvistică**, cu precizarea rolului *lexicologiei și semanticii lexicale* (Gaudin 2003: 237–238; Bidu-Vrănceanu 2007: 39–40, 2010, 2012).

Caracterul interdisciplinar al **terminologiei** rezultă din temele cercetate, cum ar fi identificarea nodului (nucleului) specializat în utilizarea termenului în diferite contexte și rolul relației dintre dicționare și texte în îndeplinirea acestui obiectiv. Alte aspecte de interes atât pentru **terminologie**, cât și pentru **lingvistică** privesc studiul neologismelor sau metaforizarea termenilor utilizați în comunicarea obișnuită. Rolul etimologiei este astfel, de cele mai multe ori, foarte important, diversele analize susținând această afirmație. Rezultă astfel că *etimologia, lexicografia, semantica, lingvistica textuală, informatica* sunt discipline implicate în studiul terminologic actual. Alte discipline lingvistice de interes pentru terminologie sunt *filozofia limbii și lingvistica generală* (Gaudin 2005: 80) pentru că au determinat „regândirea unor fapte de limbă” (Depecker 2011: 30)

Unii specialiști formulează explicit (Depecker 2005: 6 ș.u) întrebarea dacă **terminologia** face parte din **lingvistică**, propunând ca soluție incertă pentru o cvsiindependență desemnarea unui obiect de cercetare propriu, denumit *unitate specializată*. Totuși, prin interferențele și interdependențele cu alte discipline lingvistice se susține o încadrare de același tip, afirmându-se că „terminologia este la modă și tinde să se substituie *lexicologiei și semanticii lexicale*” și că „*lexicologia aplicată* anticipează *terminologia*” (Briu 2011: 1–3, 16). Sublinierea rolului **lingvisticii** în **terminologie** mai este făcută și prin teoria generală (Cabré 2009: 9–15) care relevă rolul important în comunicare, ceea ce face ca *termenul* să intereseze nu numai sub

aspectul normării lui, ci și ca unitate complexă, atât a limbii, cât și a cunoașterii, funcționarea socială fiind foarte importantă.

Din această perspectivă, majoritatea analizelor privesc aspecte de interes interdisciplinar, cum ar fi păstrarea nucleului (nodului) specializat în diverse contexte (Bidu-Vrănceanu 2007: 39–40). De asemenea, s-a semnalat (Gaudin 2003: 237–238; Bidu-Vrănceanu 2007, 2010, 2012) că studiile s-au efectuat pe baza relației dintre *dicționare* și *texte*, cu referire la probleme de interes mai larg, precum importanța neologismelor (Cabré 1998) sau relațiile dintre lexicul specializat și cel comun. Se remarcă analizele efective privind *terminologii determinate*, cu stabilirea *specificului lor lingvistic* (Bidu-Vrănceanu 2000, 2010, 2012), de interes atât teoretic, cât și aplicativ. Rezultatele obținute pot fi eficiente atât pentru specialiștii din diverse domenii de activitate, cât și pentru vorbitorii obișnuiți.

O justificare a relațiilor **terminologiei** cu **lingvistica** apare atunci când se explicitează caracterul interdisciplinar, care este nu numai *extralingvistic* (condiționat de domeniul de activitate), ci și *intralingvistic* (dat de relația cu alte discipline care studiază sau descriu limbile). Dintre acestea se remarcă *lexicografia* (mai ales pentru termenii înregistrați de dicționarele generale), cu *etimologia* (când se indică sursele sau etimoanele) și, mai ales, cu *semantica* (utilă pentru identificarea, definirea și explicarea sensurilor specializate). Rolul celei din urmă este primordial (impunerea unui termen fiind condiționată de sensul *specializat dintr-un domeniu* (care i se atribuie numai la acest nivel), dar și în adoptarea unor metode de descriere lexico-semantică generale (utilizate și în lexicul comun).

Disciplinele lingvistice cel mai precis justificate în constituirea și dezvoltarea *terminologiei* sunt considerate a fi *filozofia limbii* și *lingvistica generală* (Gaudin 2005: 80), care au determinat interpretarea modernă a unor concepte fundamentale (Depecker 2001: 30), cum ar fi considerarea *termenului* ca *semn lingvistic viu* (id.). S-a dus astfel mai departe relația *terminologiei* cu *lexicologia*, preocupată atât de *semnificant* (modalități de exprimare, formanți specifici, importanța neologismelor), cât și de *semnificat*. Complexitatea *semnificatului* a determinat mai multe direcții de cercetare, cum ar fi relația dintre *concept* și *sens* (Depecker 2002: 45–46, 2005: 6–14), utilitatea analizei semice (Depecker 2002: 45–46, 2011: 28–29; Jansen și Van Campenhoud 2005: 63–69; Bidu-Vrănceanu 2007: 59–62 ș.a.). De asemenea, descrierea relațiilor semantice, cum ar fi polisemia și sinonimia, s-a dovedit relevantă. *Polisemia*, improprie în terminologiei (pentru că acestea cer monosemia termenilor), există totuși, cu organizări specifice (Ciolăneanu 2011: 262–294; Museanu 2011: 142–170). S-a urmărit impunerea unor polisemii stabilizate cu rol în *dinamica terminologică* și lexicală. Sinonimia s-a dovedit utilă pentru diferențierea termenilor din diverse variante stilistice ale unei limbi, sau pentru a urmări impunerea unor termeni în diferite perioade de evoluție a ei. Stabilirea specificului fiecărei terminologii, gradul de precizie rezultat din raportul dintre univocitatea necesară a sensului și eventualele polisemii dezvoltate delimitează, de asemenea, diverse tipuri de terminologii. Importanța laturii socioculturale, care determină o perspectivă dinamică atât intralingvistică, cât și interlingvistică reprezintă un aspect important urmărit prin apelul la principii și tipuri de evoluție semantică. Ele pot influența traducerea chiar pentru termeni bine-cunoscuți, precum BRAND, CARE sau DEMOCRATIE (Briu 2011: 14, 2012: 8–9, 177–197, 217–232). Stabilirea specificului fiecărei terminologii descrise efectiv (Bidu-Vrănceanu 2007: 45–119, *Terminologie*,... I-2010 și II 2012) devine un obiectiv de interes complex.

Alte aspecte în care *semantica* precizează probleme terminologice privesc selectarea termenilor care se impun dintr-o *serie sinonimică* sau rolul *hiponimiei* în interpretarea sensului specializat. De interes actual este extinderea termenilor în comunicarea obișnuită și

fenomenul *determinologizării* care însoțește utilizarea lor generalizată. Se relevă o *diversitate a relațiilor dintre lexicul specializat și cel comun*. Prezintă importanță descrierea efectivă a terminologiilor dintr-o limbă, care permite comparația cu alte limbi și, de cele mai multe ori, se determină astfel specificul semantic și la nivel specializat (Briu 2011: 8–10; Depecker 2011: 28–29).

Cele menționate aici susțin, precis și concret, relațiile *terminologiei* cu *lexicologia și semantica* (v. Briu 2011: 1–3, 16) și faptul că „terminologia este la modă și tinde să li se substituie. Se determină o dinamică în studiile de acest fel, susținută de aprecierea generală că evoluția extralingvistică și lingvistică reprezintă cauze obiective” (Briu 2012: 1–11).

Aprecierile anterioare implică un raport strâns al *terminologiei* cu *lexicografia*. Problemele enunțate presupun implicarea *dicționarelor prin analiza definițiilor lexicografice* pentru a delimita sensurile noi, conotative de sensul denotativ specializat (Bidu-Vrănceanu 2007: 84–89; 2011: 24–25). Se poate stabili raportul dintre *stabilitate* și *variabilitate* în diverse terminologii, iar ultima situație presupune alte aspecte ale relației dintre *lexicul specializat și cel comun*.

Importanța *definirii termenilor* este susținută nu numai de analiza pe baza dicționarelor, ci și de respectarea unor condiții complexe de comunicare. Astfel, definițiile asociate termenilor sunt corelate obligatoriu cu un anumit domeniu sau subdomeniu și, mai departe, cu integrarea în paradigme și subparadigme și cu utilizarea lor în diverse situații de comunicare. Accesul la definiții se bazează în primul rând pe consultarea unor dicționare monolingve, mai ales dacă acestea indică cu regularitate marca diastratică (DEXI). Delimitarea mărcilor se bazează pe criterii lingvistice și indicarea lor se face înaintea definițiilor (fiind menționate între paranteze la începutul articolului de dicționar). Luarea în considerație a mărcilor diastratică reprezintă o îmbinare a analizei paradigmatică cu cea contextuală și indică importanța unei *perspective lingvistice complexe*.

Rolul *definirii termenilor* subliniază, în plus, interdependența dintre *terminologie* și *lexicografie*. O bună definire a sensului specializat asigură cunoașterea și utilizarea adecvată a termenilor, rezultată mai ales din adoptarea principiului comparării și diferențierii în domenii și clase determinate conceptual-semantic înțeles dinamic, pentru că „nici lexemele, nici termenii nu sunt piese precise în sisteme perfecte” (Briu 2012: 1–11).

Relațiile *terminologiei* cu *lingvistica* sunt strânse și evidente și prin considerarea *termenului* ca semn lingvistic, ceea ce înseamnă nu numai descrierea semnificativului, ci și, mai ales, diverse analize privind semnificatul. Au ocupat un loc central discuțiile despre relația dintre concept și sens (Depecker 2011: 17–33). Alte metode moderne, precum analiza semică (Depecker 2002: 45–46, 2011: 28–39; Jansen și Van Campenhoud 2005: 63–69; Bidu-Vrănceanu 2007: 59–62) sau studiul unor relații semantice precum polisemia și sinonimia (Bidu-Vrănceanu 2007: 110–147, 212–219; Ciolăneanu 2011: 262–294; Museanu 2011: 142–170).

În toate aceste descrieri se păstrează constant confruntarea dintre *dicționare* și *texte*. Se delimitează astfel *terminologia lexicală* și cea *textuală*, unele analize punând accentul pe prima dintre ele (**terminologia politică, agronomică, matematică** ș.a.), altele confruntând datele oferite de dicționare și de texte, cu scopul unei bune și adecvate definiții (**terminologia economică, din marketing** ș.a.). Stabilind ca instrumente ale analizei dicționarele și textele, se asigură o *integrare lingvistică a terminologiei descriptive*, orientată spre identificarea particularităților în comunicare. Rezultatele obținute privesc atât obiective teoretice, cât și aplicative.

Alte discipline lingvistice, precum *pragmatica* sau *sociolingvistica* aduc contribuții importante în analizele terminologice, fiind semnalate ca atare de diverși specialiști (Cabré 1998: 193–194; 2000: 21, 29–30; Lerat 1995: 18; Gaudin 1993/2003: 80; Bejoint, Thoiron 2000: 5–6; Depecker 2002: 29, 66–67, 2011: 20; Bidu-Vrănceanu 2007: 155–181. Recent, rezultate importante se obțin prin implicarea *lingvisticii corpusului* și a *informaticii*, după cum dovedesc studiile din volumele *Mots...* 2006 și *Passeurs...* 2011.

Semnalarea interdependențelor disciplinare pe care le are *terminologia* susțin afirmația (Briu 2011: 19; Depecker 2011: 17) că *perspectiva lingvistică în acest domeniu* este complexă. Investigarea aceluiași obiect din mai multe unghiuri arată că interdependențele *terminologiei* sunt nu numai *extralingvistice* (fapt general admis), ci și *intra lingvistice*.

Pentru a demonstra *perspectiva lingvistică în terminologie*, ne vom opri la ilustrarea utilizării unor metode de analiză lexico-semantică, aplicate *lexicului comun* și extinse la *lexicul specializat*, în funcție de care s-au delimitat două orientări principale: *terminologia lexicală* sau *lexicalistă* și *terminologia textuală* sau *discursivă*.

În *terminologia lexicală*, termenul este raportat atât la *domeniu*, cât și la *definiția lexicografică*, ținând seama de precizia necesară pentru comunicarea între specialiști din aceeași sferă de activitate (Desmet 2006: 239; Bidu-Vrănceanu 2007: 38). Se pornește în general de la *dicționare* și mai rar (în cazul unor terminologii mai noi, precum **marketingul economic** și **politic**) se *identifică în texte termeni-prototip* (sau *termeni-vedetă*, v. și Neveu 2006: 383–384). Obiectivul principal în *terminologia lexicalistă* este definirea relațională și diferențială a sensului specializat, cu unele variații în funcție de domeniul cercetat. În terminologiile „consacrate”, precum **matematica**, **lingvistica**, **politică** ș.a., rolul dicționarelor este preliminar și primordial. În terminologii mai noi, ca **marketingul economic** și **politic** ș.a., reperarea termenilor-candidați sau a termenilor-vedetă pornește *de la texte*, urmărindu-se recurența unităților și stabilitatea lor conceptuală, referențială și semantică. Terminologiile interdisciplinare, de mare actualitate (Balliu 2006: 476–478; Bidu-Vrănceanu 2007: 181–185, 202, 229–239; Ciolăneanu 2010: 159–179, 2011) acordă atenție relațiilor de sens diferențiatore, așa cum rezultă din analiza paradigmatică, fără să se neglijeze actualizarea adecvată în diferite tipuri de comunicare.

Rolul lingvisticii în *terminologia lexicală* este fundamental prin adoptarea principiilor și a metodelor utilizate și în descrierea lexicului comun. Studiile de acest fel au fost promovate de Școala terminologică de la Universitatea Lyon 2 (Thoiron, Bejoint ș.a.), dar dezvoltate și de alți specialiști (Cabré 1998, 2000; Lerat 1997; Bidu-Vrănceanu 2000, 2010, 2012). *Terminologia lexicală* se bazează pe *dicționare*, dar nu exclude rolul *contextelor* dezvoltat treptat de o orientare *discursivă*, cu multe direcții de cercetare care aplică criteriile lingvistice, dar și de altă natură. Astfel, din punct de vedere aplicativ, prin atenția acordată atât explicării termenilor, cât și utilizării lor adecvate în comunicare, sub aspect semantic și contextual se contribuie la ceea ce se numește în prezent „democratizarea cunoașterii”, necesară și caracteristică epocii actuale. *Rolul lingvisticii în terminologie* privește astfel clarificarea atât a unor aspecte mai generale proprii unei anumite terminologii, cât și probleme determinate privind sensul specializat al unor termeni pentru a fi utilizați adecvat.

Problemele semnalate arată nu numai că **terminologia** s-a fundamentat prin obiective și metode aparținând **lingvisticii**, ci și că această relație este de interes și în ce privește clarificarea unor probleme concrete sau de detaliu. Gradul de independență disciplinară a *terminologiei* este relativ, cel puțin în situațiile semnalate și în momentul de față.

BIBLIOGRAFIE

- Balliu, Ch., 2006, „Le langage de la médecine – les mots pour le dire”, în *Mots...*, p. 475–483.
- Béjoint și Thoiron, 2000, *Le sens en terminologie*, Travaux CRTT 3, Presses Universitaire de Lyon.
- Béjoint, Henri, Béjoint Maniez (eds), 2005, *De la mesure dans les termes*, Presses Universitaire de Lyon.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2000, *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologii I*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2012, *Terminologii II*, București, Editura Universității din București.
- Briu, Jean Jacques (ed.), 2011, *Terminologie I: analyser des termes et de concepts*, Peter Lang, Bern.
- Briu, Jean Jacques (ed.), 2012, *Terminologie II: comparaisons, transferts, (in)traductions*, Peter Lang, Bern.
- Cabré, Maria Teresa, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Paris, Presses Universitaire d'Ottawa et Armand Colin.
- Cabré, Maria Teresa, 2005, „Lexicographie versus terminographie – comment les technologies déplacent leur affrontement”, în Bejoint și Maniez 2005: 189–212.
- Cabré, Maria Teresa, 2009, „La teoria comunicativa de la terminologia, una aproximacion linguistica a los terminos”, *Revue française de linguistique appliquée*, XIV, 2, p. 9–15.
- Ciolăneanu, Roxana, 2010, „Specificitatea termenilor de marketing din perspectiva definiției terminologice”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*, vol. I, București, Editura Universității din București, 223–230.
- Ciolăneanu, Roxana, 2012, „Terminologia din marketingul economic. Variația terminologică în dicționare”, în *Terminologie... II*, București, Editura Universității din București, p. 95–113.
- Coancă, Mariana, 2012, „Termenii din comerțul electronic. De la terminologia textuală la terminologia lexicală”, în *Terminologie... II*, București, Editura Universității din București, p. 207–227.
- Condamines, Anne, 2005, „Linguistique de corpus et terminologie”, *Langages*, 157, p. 36–48.
- Depecker, Loïc, 2002, *Entre signe et concept. Éléments de terminologie générale*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle.
- Depecker, Loïc, 2005, „Contribution de la terminologie a la linguistique”, *Langages*, 157, p. 6–17.
- Depecker, Loïc, 2011, „Comment aborder le concept d un point de vue linguistique?”, în Briu 2011 (ed.) I: 17–33.
- Desmet, Isabel, 2006, „Variabilité et variation en terminologie et langues spécialisés – discours. textes et contextes”, în *Mots, ...*, p. 235–249.
- Dury, Pascaline, Aurélie Picton, 2009, „Terminologie et diachronie – vers une réconciliation théorique et méthodologique”, *Revue française de linguistique appliquée*, XIV, 2, p. 31–41.
- DSL 2005 – Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira.
- Gaudin, François, 2003, *Socioterminologie – approche sociolinguistique de la terminologie*, Boeck et Larcier, Bruxelles, Editions Duculot.
- Gaudin, François, 2005, „La socioterminologie”, *Langages*, 157, p. 80–93.

- Humbley, John, 2009, „Présentation”, „Terminologie: orientations nouvelles”, *Revue française de linguistique appliquée*, XIV, 2, p. 5–8.
- Janssen, M., Luc Van Compenhoud, 2005, „Terminologie traductive et représentation des connaissances: l’usage des relations hyponimiques”, în *Langages*, nr. 157, p. 63–80.
- Lerat, Pierre, 1995, *Les langues spécialisées*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Mots...*, 2006, *Mots, termes et contextes*, Paris, Agence Universitaire de francophonie.
- Museanu, Elena, 2011, *Terminologia economică. Delimitări. Nivele de utilizare în româna actuală*, București, Editura Universitară.
- Museanu, Elena, 2012, „Termenii din economie. Între terminologia lexicală și terminologia textuală”, în *Terminologie...II*, București, Editura Universității din București, p. 141–161.
- Passeurs...* 2011, *Passeurs de mots, passeurs d’espoir. Lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité*, Paris, Agence Universitaire de francophonie.
- Petit, Gérard, 2012, „Denominations et terminologie-paradoxe et babelisme”, în Briu (ed.) 2012 II: 115–137.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2006, *Semiotica limbajului juridic*, București, Editura All.
- Zafiu, Rodica, 2007, *Limbaj și politică*, București, Editura Universității din București.
- Zanola, Maria Teresa, 2010, „Histoire des sciences et des techniques, histoire des dictionnaires, quelques réflexions”, *Les Cahiers du Dictionnaire*, p. 37–52.

LINGUISTIC PERSPECTIVE ON TERMINOLOGY

(Abstract)

The analysis hereby is focused on resuming some important issues of the descriptive-linguistic terminology from the perspective of the last works of this type. Our research will be oriented to the relation between terminology and linguistics and its contribution to communication.